

ประวัติพัฒนาการและบริการ การอ่านของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

ความหมายของ "หอสมุดแห่งชาติ"

ในหนังสือบัญญัติศัพท์วิชาบรรณารักษศาสตร์ ได้ให้ความหมายของคำหอสมุดแห่งชาติไว้ดังนี้ "หอสมุดแห่งชาติ คือ หอสมุดซึ่งประเทศเป็นผู้จัดและดำเนินการ"¹

ฮาร์รอด ลีโอนาร์ด มอนทากู (Harrod, Leonard Montague) ให้ความหมายไว้ว่า "หอสมุดแห่งชาติ เป็นหอสมุดซึ่งได้รับงบประมาณจากรัฐบาล และทำหน้าที่ให้บริการแก่คนทั้งประเทศ"²

ในการสัมมนา-การวางแผนห้องสมุดในเอเชีย ซึ่งจัดโดยองค์การยูเนสโก ณ กรุงโคโลมโบ เมื่อ ค.ศ. 1967 ได้อธิบายความหมายของหอสมุดแห่งชาติไว้อย่างชัดเจนว่า หอสมุดแห่งชาติ คือองค์การซึ่งเป็นผู้นำทางค่านบริการห้องสมุดในระดับชาติ และดำเนินหลักสามประการ คือสงวนรักษาวินัยธรรมของชาติ ดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อให้สิ่งตีพิมพ์และสื่อความรู้ต่าง ๆ ในชาติได้เป็นประโยชน์แก่คนทั้งชาติ และสร้างสัมพันธภาพ

¹American Library Association, A.L.A. Glossary of Library Terms A.L.A., 1943, p.90.

²Leonard Montague Harrod, The Libraries' Glossary of Terms Used in Librarianship and the Book Crafts and Reference Book, 3 d ed. (London : Ebenezer Baylis and Son, 1971), p.444.

กับห้องสมุดในประเทศอื่น¹

ในการประชุมสมัยสามัญครั้งที่ 16 ขององค์การยูเนสโก เมื่อ ค.ศ. 1970 ได้มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับมาตรฐานสากลของสถิติห้องสมุด ได้ให้ความหมายห้องสมุดแห่งชาติไว้ดังนี้

ห้องสมุดแห่งชาติ คือ ห้องสมุดที่จัดหาและสงวนรักษาสังคฤหิพพิที่สำคัญทั้งหมดที่ผลิตขึ้นในชาติ และทำหน้าที่เป็นห้องสมุดที่เก็บรักษาสังคฤหิพพิซึ่งระบุไว้ตามกฎหมายหรือตามข้อตกลง ปกติห้องสมุดแห่งชาติจะทำหน้าที่ดังต่อไปนี้คือ ผลิตบรรณานุกรมแห่งชาติ รวบรวมวรรณกรรมจากต่างประเทศ รวมทั้งจัดทำหนังสือที่เกี่ยวกับประเทศนั้น ๆ ในจำนวนมากและให้ทันสมัยอยู่เสมอ ทำหน้าที่เป็นศูนย์บรรณานุกรมแห่งชาติ รวบรวมสหบัตร จัดพิมพ์บรรณานุกรมแห่งชาติย้อนหลัง²

¹"Meeting of Experts on the National Planning of Library Services in Asia, Colombo, Ceylon. 11-19 December 1967, Final Report" (Paris : Unesco, 1968)

²Recommendations Concerning the International Standardization of Library Statistics, adopted by the Unesco General Conference at its sixteenth session, Paris, 13 November 1970.

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติ คือหอสมุดซึ่งประเทศเป็นผู้จัดดำเนินการ โดยทำหน้าที่เก็บรวบรวมสงวนรักษาสิ่งพิมพ์ที่พิมพ์ขึ้นภายในประเทศ สิ่งพิมพ์ซึ่งระบุไว้ตามกฎหมาย หรือข้อตกลง ทำหน้าที่เป็นศูนย์บรรณานุกรมแห่งชาติ เป็นผู้นำทางคานบริการหอสมุดในระดับชาติ เป็นศูนย์กลางของการประสานงาน การวางแผน และรับผิดชอบระบบหอสมุดสองชาติ ตลอดจนเปิดบริการอย่างกว้างขวางแก่ประชาชนทั้งประเทศโดยไม่จำกัดเพศ ระดับการศึกษา ภาษา ลัทธิศาสนา เชื้อชาติ อายุ และอาชีพ

วัตถุประสงค์ของหอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแต่ละประเภทโดยทั่ว ๆ ไปแล้วย่อมมีวัตถุประสงค์ต่างกันเช่น หอสมุดแห่งชาติมีวัตถุประสงค์จะให้บริการแก่คนทั้งประเทศ ซึ่งไม่จำกัดขอบเขตเหมือนหอสมุดประชาชน ที่ให้บริการเฉพาะกลุ่มคนในเขตที่หอสมุดตั้งอยู่ เช่น จังหวัด อำเภอ เทศบาล ฯลฯ และแม้แต่หอสมุดประเภทเดียวกัน แต่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ หรือระบบทางการเมืองของประเทศต่างกัน ก็มีวัตถุประสงค์ที่ต่างกันไปด้วย เช่น หอสมุดรัฐสภาอเมริกัน (Library of Congress) หอสมุดบริติชมิวเซียม (The British Museum) หอสมุดแห่งชาติของฝรั่งเศส (The Bibliotheque Nationale) ซึ่งเป็นหอสมุดแห่งชาติของประเทศที่สำคัญ ๆ ของโลกล้วนมีวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน² แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้วหอสมุดแห่งชาติมักมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ดังนี้

¹ แม้นมาศ ขวลิต และสิรินทร์ ช่างโซติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์ (พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2511), หน้า 65.

² K.W. Humphreys, "The Role of the National Library : A preliminary Statement," Libri 14 (1964) : 356-362.

1. เก็บรวบรวมไว้ซึ่งหนังสือและสิ่งพิมพ์ตลอดจนเอกสาร สื่อความคิดเห็นต่าง ๆ เท้าที่ผลิตขึ้นในประเทศของตน
2. เก็บรวบรวมไว้ซึ่งหนังสือ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ เอกสาร วัสดุพิพิธภัณฑ์ สื่อความคิดเห็นต่าง ๆ ที่สำคัญที่มีการผลิตขึ้นในโลก
3. ให้บริการในทางค้นคว้าวิจัย
4. จัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ บรรณานุกรมรายวิชา และบรรณานุกรมชนิดอื่น ๆ¹

เพื่อให้หอสมุดแห่งชาติเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมและประเทศชาติ รัฐบาลจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ของหอสมุดแห่งชาติไทยไว้ดังนี้

1. เก็บรวบรวมหนังสือที่เกี่ยวกับประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งยังกระจายตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มารวบรวมรักษาไว้ในที่แห่งเดียวกัน
2. เก็บรักษาหนังสือของชาติให้อยู่ในระดับมาตรฐานสากล และอยู่ในสภาพที่ปลอดภัย มั่นคง ถาวร
3. ให้บริการแก่ประชาชนในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ให้ได้อย่างกว้างขวาง และสะดวกยิ่งขึ้น²

หน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติ

003573

หน้าที่และความรับผิดชอบของหอสมุดแห่งชาติในแต่ละประเทศ อาจกำหนดได้อย่างกว้าง ๆ ตามสภาพของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

¹ แมนนาส ชาลิต และสิรินทร์ ช่างโชติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์, หน้า 65.

² รายงานผลงานของรัฐบาลต่อประชาชนประจำปีงบประมาณ 2508 เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2509), หน้า 1659.

และการเมืองที่ประเทศนั้น ๆ ตั้งอยู่¹ หน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติได้มีการกำหนดไว้หลายครั้งกล่าวคือ ในค.ศ. 1963 ได้มีการประชุมแผนกของสมาคมมหาวิทยาลัยและหอสมุดแห่งชาติของอังกฤษ อิบ แม็ก นุสเซ็น (Ib Magnussen) ผู้อำนวยการหอสมุดรัฐและหอสมุดมหาวิทยาลัยออสโล ประเทศเดนมาร์ก ได้สรุปหน้าที่ขั้นต้นของหอสมุดแห่งชาติสมัยใหม่ไว้ 7 ประการคือ

1. รวบรวมวรรณกรรมของชาติ
2. รวบรวมวรรณกรรมจากต่างประเทศ
3. รวบรวมและจัดเก็บหนังสือหายากและโดยเฉพาะฉบับที่มีคุณค่า
4. จัดให้ผู้อ่านได้ใช้ประโยชน์จากวรรณกรรมเหล่านั้น
5. ให้บริการความรู้และข่าวสารและบริการทางบรรณานุกรม
6. จัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่หอสมุด
7. มีส่วนร่วมในการวางแผนเกี่ยวกับบริการหอสมุดของชาติ²

ในรายงานการสัมมนาหอสมุดแห่งชาติในเอเชียและภาคพื้นแปซิฟิก ณ กรุงมนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ เมื่อ ค.ศ. 1964 ได้มีการกำหนดหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติไว้ ดังนี้

¹ "Regional Seminar on the Development of National Libraries in Asia and Pacific Area, Manila, Philippines, 3-15 February 1964," Unesco Bulletin for Libraries 18 (July-August 1964) : 151.

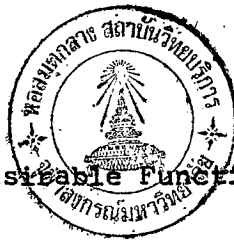
² Natalia Tyulina, "National Libraries," Encyclopedia of Library and Information Science 19 (1976) : 100.

1. เป็นผู้นำในค่านิยมต่าง ๆ ในชาติ
2. เป็นที่เก็บรวบรวมและรักษาไว้ซึ่งสิ่งพิมพ์ทุกอย่างในชาติไว้อย่างถาวร
3. จัดหาวัสดุการอ่านชนิดอื่น ๆ
4. จัดให้มีบริการทางบรรณานุกรม
5. เป็นศูนย์ประสานงานและดำเนินกิจกรรมที่ต้องใช้ความร่วมมือระหว่างห้องสมุดหลายแห่ง หลายประเภท
6. ให้บริการแก่หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ¹

ใน ค.ศ. 1964 ได้มีการประชุมประจำปีของสหพันธ์สากลแห่งสมาคมห้องสมุด (International Federation of Library Association) ที่กรุงโรมใน ค.ศ. 1964 เค คิมเบิลยู ฮัมฟรีย์ (K.W. Humphreys) บรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม ประเทศอังกฤษ ได้เสนอบทความเกี่ยวกับบทบาทของห้องสมุดแห่งชาติ ต่อที่ประชุม ได้แยกหน้าที่ของห้องสมุดแห่งชาติเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. หน้าที่ขั้นพื้นฐานหรือที่จำเป็น (Fundamental or Required Functions) ของห้องสมุดแห่งชาติมี 6 ประการคือ
 - 1.1 รวบรวมวรรณกรรมซึ่งพิมพ์ขึ้นภายในประเทศให้สมบูรณ์ที่สุดที่จะทำได้
 - 1.2 สงวนรักษาวรรณกรรมของชาติตามที่ได้รับตามกฎหมายว่าด้วยการส่งสิ่งพิมพ์หรือกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์
 - 1.3 รวบรวมวรรณกรรมจากต่างประเทศ
 - 1.4 จัดพิมพ์บรรณานุกรมแห่งชาติ
 - 1.5 เป็นศูนย์ประสานงานบรรณานุกรมที่จัดทำภายในประเทศ
 - 1.6 วางแผนในการจัดทำบรรณานุกรมชาติย้อนหลัง

¹ "Regional Seminar on the Development of National Libraries in Asia and Pacific Area, Held in Manila, Philippines, 3-15 February 1964," Unesco Bulletin for Libraries, p. 151.

2. หน้าที่ซึ่งควรจะมี (Desirable Functions) ของหอสมุดแห่งชาติมี

3 ประการคือ

2.1 เป็นศูนย์กลางการยืมระหว่างหอสมุดในระดับระหว่างชาติ

2.2 จัดรวบรวมหนังสือตัวเขียนทั้งหมดที่มีในชาติ

2.3 ค้นคว้าวิจัยทางเทคนิคบรรณารักษศาสตร์

3. หน้าที่ในการให้บริการ ซึ่งไม่ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของหอสมุดแห่งชาติ

แต่หอสมุดแห่งชาติก็อาจจัดให้มีบริการต่อไปนี้ได้คือ

3.1 จัดให้มีบริการแลกเปลี่ยนหนังสือภายในประเทศและระหว่างประเทศ

3.2 เป็นศูนย์กลางบริการถ่ายสำเนาเอกสาร

3.3 รวบรวมวรรณกรรมสำหรับคนตาบอด

3.4 เป็นศูนย์ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ห้องสมุด

3.5 ช่วยเหลือในด้านเทคโนโลยีแก่ห้องสมุดอื่น ๆ ภายในชาติ

3.6 ร่วมในการวางแผนบริการห้องสมุดของชาติ¹

ในการประชุมผู้เชี่ยวชาญในการวางแผนบริการห้องสมุดในอเมริกาใต้ใน ค.ศ. 1966 ได้สรุปหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติไว้โดยละเอียด ดังนี้

1. รวบรวมและรักษาไว้ซึ่งสิ่งตีพิมพ์ที่ผลิตในชาติ รวมทั้งโสภณวัตถุอื่น ๆ ตามที่จะได้รับตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนสิ่งพิมพ์ หรือกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์ มีหน้าที่ดูแลให้เป็นไปตามกฎหมายที่วางไว้

2. จัดให้ผู้อ่านที่อยู่ภายในประเทศและต่างประเทศและนักวิจัยได้รับบริการข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอ โดยการจัดรวบรวมหนังสือทั่วไปและหนังสืออ้างอิงที่จำเป็น จัดทำสหบัตรของห้องสมุดทั้งหมดภายในชาติ และรวบรวมบรรณานุกรมแห่งชาติและบรรณานุกรมอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับงานตามหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติ

3. ดำเนินการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์ภายในประเทศและระหว่างชาติ

4. เป็นศูนย์กลางการยืมระหว่างหอสมุดในระดับระหว่างชาติ

¹K.W. Humphreys, "The Role of the National Library : A Preliminary Statement," Libri, pp. 362-368.

5. คำเนิการรวบรวมจัดหาสิ่งพิมพ์รวมทั้งวารสารร่วมกับห้องสมุดอื่น ๆ ที่อยู่ในแผนพัฒนาบริการห้องสมุดของชาติ

6. เป็นศูนย์กลางจัดทำบัตรรายการและจัดหมู่หนังสือเพื่อจัดพิมพ์บัตรรายการหรือบัตรรายการในรูปเล่มหนังสือออกจำหน่ายแก่ห้องสมุดอื่น ๆ

7. รวบรวมและประสานงานในการวางแผนพัฒนาบริการห้องสมุดประชาชนและห้องสมุดโรงเรียน¹

ในการประชุมผู้เชี่ยวชาญในการวางแผนบริการข่าวสารและห้องสมุดในแอฟริกา ใน ค.ศ. 1970 ได้กำหนดหน้าที่ขั้นพื้นฐานของหอสมุดแห่งชาติไว้ดังนี้

1. ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือขั้นต้นในการให้ความร่วมมือพัฒนากิจการห้องสมุดเพื่อให้สัมฤทธิ์ผล

2. ทำหน้าที่เป็นแหล่งถาวรในการสงวนรักษาสิ่งตีพิมพ์ที่พิมพ์ขึ้นภายในประเทศและรวบรวมสิ่งตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับประเทศนั้น ๆ ไม่ว่าจะพิมพ์ ณ. ที่ใด

3. จัดพิมพ์บรรณานุกรมแห่งชาติ

4. คำเนิการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์และข่าวสารภายในประเทศและระหว่างชาติ²

¹"Meeting of Experts on the National Planning of Library Services in Latin America, Quito, 7-14 February, 1966. Report," Unesco Bulletin for Libraries XX (November - December 1966) : 287 - 288.

²Natalia Tyulina, "National Libraries," Encyclopedia of Library and Information Science 19(1976) : 101.

แม้ว่าจะมีการกำหนดหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติไว้หลายครั้งด้วยกันก็ตาม แต่โดยมากจะคล้ายคลึงกัน หรือมีส่วนที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย¹ ซึ่งพอจะสรุปหน้าที่ที่สำคัญ ๆ ของหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบันได้ 3 ประการ คือ

1. เป็นแหล่งสำคัญในการสงวนรักษาสิ่งพิมพ์ของชาติ
2. เป็นศูนย์ข่าวสารและบรรณานุกรมแห่งชาติ
3. เป็นศูนย์รวมแห่งระบบห้องสมุด เป็นศูนย์ประสานงาน และดำเนินกิจกรรมที่ต้องใช้ความร่วมมือระหว่างห้องสมุดหลายแห่ง หลายประเภท²

ส่วนหน้าที่อื่น ๆ รวมทั้งบริการที่หอสมุดแห่งชาติแต่ละแห่งแต่ละประเทศจะพิจารณาจัดทำตามความเหมาะสมมีดังนี้

1. จัดให้มีสหบัตรของห้องสมุดใหญ่ ๆ รวมไปถึงบัตรรายการของหอสมุดแห่งชาติ
2. จัดพิมพ์หนังสือและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ทางบรรณารักษศาสตร์และบรรณานุกรม
3. จัดพิมพ์สถิติการผลิตหนังสือในประเทศ
4. ผลิตบัตรรายการในภาษาประจำชาติออกจำหน่ายแก่ห้องสมุดต่าง ๆ
5. เป็นศูนย์กลางทางบริหารและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในห้องสมุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุทธิลักษณ์ อ่ำพันวงศ์, "บรรณารักษศาสตร์ภูมิหลัง," (กรุงเทพมหานคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 30.

² Natalia Tyulina, "National Libraries," Encyclopedia of Library and Information Science. 19(1976): 102.

6. ทำการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับห้องสมุด
7. ในกรณีที่ห้องสมุดแห่งชาติได้รับหนังสือที่พิมพ์ขึ้นภายในประเทศตามกฎหมายลิขสิทธิ์ จะต้องเก็บรักษาไว้ไม่ให้ยืมออกนอกห้องสมุด ถ้าห้องสมุดแห่งชาตินั้น ๆ มีบริการให้ยืมหนังสือจะต้องจัดหาหนังสือมาให้บริการต่างหากจากที่ได้รับตามกฎหมายลิขสิทธิ์
8. ให้บริการแก่คนตาบอด
9. ให้บริการเอกสารสนเทศ
10. จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน
11. ให้บริการถ่ายเอกสาร และบริการถ่ายไมโครฟิล์ม¹

ประเภทของห้องสมุดแห่งชาติ

ห้องสมุดแห่งชาติแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. ห้องสมุดแห่งชาติที่ทำหน้าที่เป็นห้องสมุดสำหรับใช้ค้นคว้าวิจัยเท่านั้น ห้องสมุดแห่งชาติประเภทนี้จะจำกัดอายุของผู้ใช้ และผู้ใช้จะต้องใช้หนังสือหรือวัสดุการอ่านเพื่อการค้นคว้าวิจัยโดยเฉพาะเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ขอยืมหนังสือออกจากห้องสมุด และไม่อนุญาตให้ผู้ใช้เข้าอ่านหนังสือเพื่อความเพลิดเพลิน การเข้าใช้หนังสือในห้องสมุดแห่งชาติจะต้องใช้ภายในห้องอ่านหนังสือเท่านั้น ห้องสมุดแห่งชาติประเภทนี้ได้แก่ ห้องสมุดของประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ห้องสมุดรัฐสภาอเมริกัน ห้องสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส เป็นต้น
2. ห้องสมุดแห่งชาติและห้องสมุดมหาวิทยาลัยทำหน้าที่ร่วมกัน (National academic Libraries) ประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวียส่วนใหญ่ใช้ระบบนี้ เช่น ห้องสมุดแห่งชาติ (Royal Library) ของสวีเดนทำหน้าที่เป็นทั้งห้องสมุดมหาวิทยาลัย สตีจอกโฮล์ม² ในประเทศเดนมาร์กห้องสมุดแห่งชาติ (The Royal Library) ก็ทำหน้าที่

¹ สุทธิศักดิ์ อ่ำพินวงค์, "บรรณารักษศาสตร์ภูมิหลัง," หน้า 30 - 31.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 24 - 25.

เป็นทั้งหอสมุดแห่งชาติของประเทศเดนมาร์ก และทำหน้าที่เป็นหอสมุดมหาวิทยาลัยให้กับมหาวิทยาลัยโคเปนฮาเกน¹ ส่วนในประเทศฟินแลนด์ไม่มีหอสมุดแห่งชาติเป็นทางการ แต่หอสมุดมหาวิทยาลัยเฮลซิงกิ ซึ่งเป็นหอสมุดที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดในประเทศก็ได้ทำหน้าที่ส่วนหนึ่งเป็นหอสมุดแห่งชาติด้วย

3. หอสมุดแห่งชาติที่ทำหน้าที่เป็นทั้งหอสมุดแห่งชาติ และหอสมุดประชาชน (National - public libraries) ประเทศที่ใช้ระบบนี้มักเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งกิจการของหอสมุดประชาชนยังไม่เจริญเต็มที่ หอสมุดแห่งชาติจึงต้องทำหน้าที่เป็นหอสมุดประชาชนด้วย เช่น หอสมุดแห่งชาติของอินเดีย (National Library of India) มีการอนุญาตให้ขอยืมหนังสือควบคู่ไปกับบริการค่านับคว่ำวิจัย ส่วนในบางประเทศ เช่น หอสมุดแห่งชาติของสิงคโปร์ (National Library of Singapore) กิจการของหอสมุดแห่งชาติได้เริ่มต้นจากการจัดตั้งเป็นหอสมุดประชาชน ต่อมาได้ขยายกิจการยกฐานะเป็นหอสมุดแห่งชาติ ดังนั้นจึงทำหน้าที่เป็นทั้งหอสมุดแห่งชาติและหอสมุดประชาชนควบคู่กันไป หอสมุดแห่งชาติจึงมีสาขาสำหรับให้บริการแก่ชุมชนทั้งเล็ก ผู้ใหญ่ และบุคคลเฉพาะกลุ่ม รวมทั้งมีหอสมุดเคลื่อนที่ด้วย

4. หอสมุดแห่งชาติทำหน้าที่เป็นหอสมุดรัฐสภาด้วย (National - parliamentary libraries) หอสมุดรัฐสภาอเมริกันเป็นตัวอย่างแห่งแรกของระบบนี้ ต่อมาหอสมุดแห่งชาติของญี่ปุ่น (The National Diet. Library) และหอสมุดแห่งชาติของออสเตรเลีย (National Library of Australia) ก็ได้ดำเนินการตามแบบของสหรัฐอเมริกา หอสมุดแห่งชาติเหล่านี้ได้จัดให้บริการส่วนใหญ่แก่สมาชิกรัฐสภาที่ต้องการข้อมูลเพื่อนำไปประกอบการบริหารงานของชาติ² มีบริการอ้างอิงให้แก่รัฐสภา และให้บริการแก่หอสมุดของส่วนราชการต่าง ๆ บริการที่จัดให้แก่รัฐสภาและส่วนต่าง ๆ ของ

¹ Preben Kirkegaard, "Denmark, Libraries in," Encyclopedia of Library and Information Science 6(1971): 573-576.

² สุทธิศักดิ์ อ่ำพินวงศ์, "บรรณารักษศาสตร์ภูมิหลัง," หน้า 25 - 26.

ราชการถือว่าเป็นงานที่สำคัญของระบบนี้¹

5. หอสมุดแห่งชาติในสาขาวิชาต่าง ๆ (National Subject Libraries) เป็นระบบที่มีการแบ่งหอสมุดแห่งชาติออกตามสาขาวิชาที่สำคัญ เพื่อมุ่งให้แต่ละแห่งจัดหาสิ่งพิมพ์ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องได้อย่างเต็มที่ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา หอสมุดที่จัดเป็นหอสมุดแห่งชาติมี 3 หอสมุด คือ หอสมุดรัฐสภาอเมริกัน (Library of Congress) หอสมุดแพทย์แห่งชาติ (National Library of Medicine) และหอสมุดเกษตรแห่งชาติ (National Agricultural Library) หอสมุดทั้ง 3 แห่งนี้มีความร่วมมือกันในการจัดหาหนังสือและวัสดุการอ่านตลอดจนการทำบัตรรายการซึ่งนับว่าเป็นการลดค่าใช้จ่ายและไม่ทำงานซ้ำซ้อนกัน

ประวัติพัฒนาการของหอสมุดแห่งชาติไทย

พัฒนาการของหอสมุดแห่งชาติทั่วโลก ส่วนใหญ่ก็จะเริ่มต้นมาจากห้องสมุดส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ขุนนาง เจ้านาย และนักปราชญ์ เพราะบุคคลเหล่านี้มีทุนทรัพย์พอที่จะจัดซื้อหนังสือและเอกสารต่าง ๆ มาเก็บรวบรวมไว้เพื่อใช้ในการค้นคว้าเป็นส่วนตัวได้ หอสมุดส่วนบุคคลเหล่านี้ต่อมาได้เป็นรากฐานของหอสมุดแห่งชาติโดยการรับมอบ หรือจัดซื้อ ตัวอย่างเช่น หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส แต่เดิมเป็นห้องสมุดส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเรียกว่า หอหลวง ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1480 ต่อมาได้จัดตั้งเป็นหอสมุดแห่งชาติของฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1795² นับว่า เป็นหอสมุดแห่งชาติเก่าแก่ที่สุด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Godfrey Burston, "National Libraries : An Analysis," International Library Review 5 (April 1973) : 188.

² สุทธิศักดิ์ อัมพวันวงศ์, "บรรณารักษศาสตร์ภูมิหลัง," หน้า 24, 26.

ในโลก เช่นเดียวกับหอสมุดแห่งชาติไทยที่เริ่มต้นมาจากหอสมุดวชิรญาณ ซึ่งเป็นห้องสมุดเสียค่าบำรุงสำหรับเจ้านาย ต่อมาภายหลังได้รวมกับหอสมุดอีก 2 แห่ง ได้แก่ หอพระมณเฑียรธรรม และหอพุทธศาสนสังคหะเข้าเป็นหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งในขณะนั้น เรียกกันว่า หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (The Vajirana National Library) เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2488 หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หอพระสมุดสำหรับพระนครจึงได้เปลี่ยนมาเรียกชื่อว่า หอสมุดแห่งชาติ ดังจะได้อธิบายถึงพัฒนาการของหอสมุดทั้ง 3 แห่ง ซึ่งต่อมาได้รวมเข้าเป็นหอสมุดแห่งชาติตามลำดับโดยย่อ ดังนี้

หอพระมณเฑียรธรรม

หอพระมณเฑียรธรรมเป็นหอหลวง เป็นหอสมุดแห่งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2326 คราวเดียวกับสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เดิมสร้างอยู่กลางสระตรางที่ตั้งพระมณฑปในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวง และหนังสือเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนใช้เป็นที่ทำพิธีจารึกพระสุพรรณบัตรเจ้านายต่างกรมตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 และเป็นที่ประชุมดูขุนโต้ตอบพระราชสาส์นที่มีมาจากต่างประเทศ โดยมีกรมราชบัณฑิตในสังกัดกระทรวงธรรมการ ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมดูแลรักษาหอสมุด ต่อมาหอพระมณเฑียรธรรมถูกไฟไหม้ จึงโปรดให้สร้างหอพระมณเฑียรธรรมหลังใหม่ขึ้นตรงมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม¹ และยังคงใช้เป็นที่ยกหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธศาสนสังคหะ และหอสมุดสำหรับพระนคร (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459), หน้า 2 - 3.

หอพระสมุดวชิรญาณ

หอพระสมุดวชิรญาณตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2424 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์มีพระราชโอรส พระราชธิดา ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงร่วมพระทัยบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชมรดกที่ได้รับพระราชทานจากพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร่วมกันจัดสร้างหอสมุดวชิรญาณขึ้นที่ตึกหน้าประตูพิมานไชยศรี เพื่อสนองพระกรุณาธิคุณสมเด็จพระชนกนารด หอสมุดนี้จัดเป็นแบบห้องสมุดที่สมาชิกเสียเงินค่าบำรุง (Subscription Library) มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อเก็บรวบรวมหนังสือที่เกี่ยวกับเมืองไทยมารวบรวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน จัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป และส่งเสริมการแต่งหนังสือไทย รวมทั้งใช้เป็นที่พักประชุมของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและสมาชิกของหอสมุด¹

หอพระสมุดเมื่อแรกเปิด ปรากฏว่ามีหนังสือไทยซึ่งพิมพ์ขายในขณะนั้น 125 เล่ม หนังสือต่างประเทศ 144 เล่ม ส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่สมาชิกแมงมาจากห้องสมุดส่วนพระองค์มาประทานหอพระสมุด ต่อมา พ.ศ. 2429 สมัยที่กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป ทรงดำรงตำแหน่งเป็นสภานายกกรรมการหอพระสมุดชุดที่ 6 ได้ทรงจัดให้มีการสำรวจหนังสือในหอพระสมุด ปรากฏว่ามีหนังสือไทยจำนวนรวมทั้งสิ้น 657 เรื่อง เป็นหนังสือ 777 เล่ม 87 ฉบับ หนังสือที่รวบรวมไว้ในหอพระสมุดนอกจากหนังสือที่สมาชิกประทานให้แล้ว หอพระสมุดยังได้รวบรวมหนังสือด้วยวิธีการซื้อโดยจัดซื้อเฉพาะหนังสือภาษาไทยที่พิมพ์แล้ว หนังสือตัวเขียนที่มีอยู่ในสมุดไทย และหนังสือภาษาต่างประเทศที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทย จากการคัดลอกเฉพาะหนังสือตัวเขียนด้วยมือ² และจากพระราชบัญญัติกรมสิทธิผู้แต่งหนังสือในมาตรา 15 ที่มีบัญญัติไว้ว่า บรรดาหนังสือที่มีกรมสิทธิตาม

¹ กรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, "กฎหมายเหตุหอพระสมุดวชิรญาณ ข้อ 1 ว่าด้วยประโยชน์ในการตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ," เอกสารราชการที่ 5 หมายเลข ศ.21/8 (หน้า 1).

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, ตำนานหอพระสมุด..., หน้า 16-24.

พระราชบัญญัติผู้ปริกรรมสิทธิจะต้องถวายไว้สำหรับหอหลวงฉบับหนึ่ง หอพระสมุดวชิรญาณฉบับหนึ่ง หอพุทธศาสนสังคหะฉบับหนึ่ง¹ นับได้ว่าหอพระสมุดวชิรญาณเป็นแหล่งที่มีหนังสือไทยมากที่สุดคนในเวลานั้น

บริการการอ่าน เนื่องจากหอพระสมุดวชิรญาณจัดเป็นแบบห้องสมุดที่สมาชิกต้องเสียเงินค่าบำรุง ได้รับเงินอุดหนุนจากสมาชิกของหอพระสมุด บริการการอ่านที่จัดขึ้นส่วนใหญ่ จึงให้บริการจำกัดเฉพาะผู้ใช้ที่เสียค่าธรรมเนียมประจำปี และบุคคลที่คณะกรรมการหอพระสมุดยอมรับเข้าเป็นสมาชิกเท่านั้น แต่ก่อนอนุญาตให้ผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกรมาอ่านหนังสือได้โดยต้องเสียค่าธรรมเนียมพอสมควร สมาชิกหรือผู้ใช้บริการของหอพระสมุดมีทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ วิสามัญสมาชิก ได้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช ผู้ที่มีเกียรติคุณพิเศษ และพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ มีสิทธิใช้และยืมหนังสือในหอพระสมุดได้ สามัญสมาชิกได้แก่สมาชิกคฤหัสถ์ทั่วไป ซึ่งเสียเงินบำรุงหอพระสมุดและมิได้เสียเงินบำรุงหอพระสมุด มีสิทธิใช้และยืมหนังสือในหอพระสมุดได้เฉพาะผู้ที่เสียเงินบำรุงเท่านั้น ส่วนผู้ที่มิได้เสียเงินค่าบำรุงมีสิทธิใช้หนังสือเพื่อการอ่านภายในหอพระสมุดเท่านั้น ไม่มีสิทธิยืมหนังสือไปอ่านที่บ้าน² นอกจากการเปิดให้ใช้หนังสือในหอพระสมุดแล้ว เพื่อเป็นการส่งเสริมการอ่านแก่ผู้อ่าน หอพระสมุดวชิรญาณได้จัดพิมพ์หนังสือวชิรญาณ ซึ่งประกอบไปด้วยเรื่องต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่ ที่มีสาระประโยชน์แจกให้แก่สมาชิก ฉบับแรกออกเมื่อเปิดหอพระสมุดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2427 และจัดทำบัญชีหนังสือ บรรณานุกรมหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณเพื่ออำนวยความสะดวกในการค้นคว้าแก่ผู้อ่านด้วย บรรณานุกรมหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณเล่มแรกคือ "Catalogue of the books of the Royal Vajirajan Library"

¹ "พระราชบัญญัติกรรมสิทธิผู้แต่งหนังสือ," ราชกิจจานุเบกษา 18 (18 สิงหาคม ร.ศ.120) : 286-298.

² สมเด็จพระยาตราธิราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด..., หน้า 21-22.

โดย Chas S. Sviestrup พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2435¹ เป็นบรรณานุกรมที่รวบรวมรายชื่อหนังสือภาษาต่างประเทศที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณในระบะเวลานั้น จำนวน 6,564 เล่ม มีความยาวทั้งสิ้น 616 หน้า ได้จัดเรียงรายชื่อหนังสือตามประเภทของเนื้อเรื่อง และให้รายละเอียดทางบรรณานุกรมเกือบครบถ้วน คือชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง ครั้งที่พิมพ์ ภาพประกอบ สถานที่พิมพ์ ปีที่พิมพ์ และขนาดของหนังสือ หมายเหตุเล่มมีครรชนที่ชื่อผู้แต่งพร้อมทั้งกำกับชื่อหนังสือที่เขียนไว้

กล่าวได้ว่าหอพระสมุดวชิรญาณเป็นหอสมุดที่ได้ปูพื้นฐานในด้านการอ่านให้แก่ผู้อ่านทั้งที่เป็นบุคคลภายนอกและผู้ที่เป็สมาชิกแห่งแรกของไทย และเป็นหอสมุดที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติในฐานะที่รวบรวมหนังสือไทยเข้าไว้ในแห่งเดียวกันได้มากที่สุด ในขณะนั้น นอกจากนี้ยังได้จัดพิมพ์หนังสือไทยทั้งเก่าและใหม่ให้แพร่หลายตลอดจนสงวนรักษาหนังสือของชาติให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงปลอดภัย ถาวร² ซึ่งนับเป็นรากฐานของหอสมุดแห่งชาติในเวลาต่อมา

หอพระสมุดวชิรญาณอยู่ภายใต้การควบคุมของคณะกรรมการหอพระสมุด อันประกอบด้วย คุยมสภานายก อุปนายก เลขานุการ และกรรมการ (สมัยนั้นเรียกว่า กรรมการสัมปทาติก) รวมทั้งสิ้น 11 คน ทำหน้าที่จัดทำเนิการของหอพระสมุดให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตลอดมา ต่อมาปรากฏว่าหอพระสมุดวชิรญาณได้รับการสนับสนุนทางการเงินไม่เพียงพอ กรรมการหอพระสมุดก็มีหน้าที่ราชการประจำเต็มเวลา ไม่สามารถจะปลีกเวลามาช่วยงานหอพระสมุดได้เต็มที่ กิจการของหอพระสมุดจึงหยุดชะงักลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าจึงโปรดให้ยุบรวมกับหอพระสมุดอีก 2 แห่งคือ หอพระมณเฑียรธรรม และหอพุทธศาสนสังคหะ เป็นหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร³

¹ Chas S. Sviestrup, Catalogue of the Books of the Royal Vajirajan Library by Order of H.R.H. Krom Hmun Damrong Rajanuphap (Bangkok, 1892).

² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด..., หน้า 32.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17-18, 31-32.

หอพุทธศาสนสังคหะ

หอพุทธศาสนสังคหะเป็นหอสมุดเฉพาะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2443 เพื่อเก็บรวบรวมพระไตรปิฎกและหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรศาสนา รวมทั้งเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรศาสนา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งหอพุทธศาสนสังคหะ ก็มีผู้ถวายหนังสือและสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับพุทธรศาสนาเป็นอันมาก หนังสือที่มีอยู่ในหอพุทธศาสนสังคหะได้แก่หนังสือพระไตรปิฎกฉบับภาษาต่าง ๆ ภาษามคธที่เขียนด้วยอักษรขอม อักษรไทย อักษรลาว อักษรพม่ารามัญ อักษรสิงห์ และอักษรโรมัน พระไตรปิฎกภาษาญี่ปุ่นพิมพ์ด้วยอักษรญี่ปุ่น และอักษรจีน และหนังสือภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาสันสกฤต ภาษาเบงกาลี ภาษาสิงห์ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาฮอลันดา สำหรับสิ่งของ ปรากฏว่ามีของแปลก ๆ เช่น หนังสือห่อด้วยไหม หนังสือเขียนลานงา หนังสือไตรภูมิมีภาพประกอบเขียนแต่โบราณ สำเนาจารึก และเครื่องใช้ในการรักษาหนังสือ อันได้แก่กรอบหนังสือประดับมุก ทำด้วยงา ทำด้วยโลหะ กากะเบียด สำหรับวางหนังสือ กระจกขนวน กระจกน้ำลายทองสำหรับใส่หนังสือ หักรองค้ำมังสาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สมัยทรงผนวชเป็นสามเณร เป็นต้น หนังสือและสิ่งของเหล่านี้ได้นำมาจัดทำเป็นบัญชีหนังสือและสิ่งของต่าง ๆ ที่ได้รับมา และเก็บรักษาไว้ในหอพระสมุด

เนื่องจากหอพุทธศาสนสังคหะเป็นหอสมุดเฉพาะเก็บเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรศาสนา ผู้ที่จะเข้าไปอ่านหนังสือในหอพุทธศาสนสังคหะจึงจำกัดเฉพาะพระภิกษุสามเณรในวัดเบญจมบพิตรเท่านั้น ไม่ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าไปอ่านหนังสือ แต่หอพุทธศาสนสังคหะก็ยังได้จัดดำเนินการในการส่งเสริมการอ่านและเผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชนทั่วไป ด้วยการจัดพิมพ์หนังสือเกาจำหน่ายในงานกุศลต่าง ๆ เช่น งานศพ งานทำบุญวันเกิด เป็นต้น หนังสือเรื่องแรกที่จัดพิมพ์ คือ เรื่องสวคมนต์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2444 นับว่าหอพุทธศาสน-

สังคหะ เป็นหอสมุดที่ได้ริเริ่มในการปลูกฝังนิสัยรักการอ่านให้แก่ประชาชนด้วยการจัดพิมพ์หนังสือจำหน่ายขึ้นเป็นครั้งแรก และยังคงเป็นที่นิยมพิมพ์หนังสือแจกในงานกุศลมาจนทุกวันนี้

หอพระศาสนสังคหะดำเนินกิจการมาเป็นเวลา 6 ปี โดยคณะกรรมการหอพระสมุดรวมทั้งสิ้น 11 คน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้ยุบหอพุทธศาสนสังคหะไปพร้อมกับหอพระสมุดอีก 2 หอ ได้แก่ หอพระมณฑิยธรรมและหอพระสมุดวชิรญาณ เข้าเป็นหอเดียวกัน คือหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร¹

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (The Vajirana National Library)

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร คือ หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2448 โดยให้รวมหอพระสมุดที่มีมาแต่เดิม 3 แห่งเข้าด้วยกัน คือ หอพระมณฑิยธรรม หอพระสมุดวชิรญาณและหอพุทธศาสนสังคหะ ทั้งนี้เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระชนกนารอด เพื่อให้เป็นหอสมุดสำหรับแผ่นดิน และเพื่อให้เป็น "ที่อาศัยแก่บรรดาประชาชนที่แสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ อันพึงจะได้ในการอ่านหนังสือ"² โดยให้เรียกชื่อของหอสมุดว่า หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครจัดตั้งขึ้นโดยได้รับเงินงบประมาณจากรัฐบาลโดยตรง มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ เพื่อเก็บรวบรวมและสงวนรักษาหนังสืออันเป็นมรดกของชาติ จัดพิมพ์หนังสือเพื่อเผยแพร่ความรู้ และเปิดบริการใช้หอสมุดแก่ประชาชนทั่วไป

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32 - 42.

² "ประกาศจัดหอพระสมุดวชิรญาณให้เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร ร.ศ. 124," ราชกิจจานุเบกษา 22 (15 ตุลาคม ร.ศ. 124) : 619-621.

โดยไม่เก็บค่าบำรุงหรือค่าธรรมเนียมใด ๆ จากผู้อ่าน หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อแรกเปิด ยังคงตั้งอยู่ภายในพระบรมมหาราชวังตรงตึกด้านประตูพิมานไชยศรี ซึ่งเรียกกันว่าหอทองคำเคี้ยว หรือศาลาสหทัยสมาคมตลอดมา จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงเห็นว่าตึกนั้นไม่สะดวกแก่ประชาชนที่จะเข้าไปค้นคว้าหาความรู้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อ้ายมาอยู่ที่ตั้งถาวรวัตถุข้างวัดมหาธาตุ และได้เปิดหอสมุดใหม่นี้ เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2459

เมื่อเริ่มตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ปรากฏว่าหอพระสมุดมีหนังสือซึ่งใครรวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ คือ หนังสือพระไตรปิฎกของหลวงในหอพระมณเฑียรธรรม หนังสือภาษาไทยและภาษาต่างประเทศในหอพระสมุดวชิรญาณและหนังสือพระไตรปิฎกภาษาต่าง ๆ และสิ่งของเครื่องใช้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในหอพุทธศาสนสังคหะ รวมทั้งบัญชีหนังสือต่าง ๆ ของหอสมุดทั้ง 3 หอ นอกจากนี้ยังได้หนังสือมาโดยมีผู้มอบให้ การซื้อ และโดยการแลกเปลี่ยนกับหอสมุดและสมาคมในต่างประเทศ ต่อมาเมื่อหอพระสมุดย้ายมาอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งนายกหอพระสมุดสำหรับพระนครจึงทรงปรับปรุงและขยายงานเพิ่มขึ้น โดยทรงหาบรรณากรกับชาวต่างประเทศมาประจำและจัดหาหนังสือเพิ่มเติมด้วยการจัดเก็บรวบรวมหนังสือที่สำคัญโดยเน้นหนักทางด้านการจัดหาหนังสือตัวพิมพ์ หนังสือตัวเขียนที่พิมพ์หรือเขียนในประเทศไทย หนังสือภาษาต่างประเทศที่เขียนเกี่ยวข้องกับประเทศไทย และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยทุกประเภท ทั้งรูปภาพ ภาพวาด แผนที่ที่เกี่ยวข้องกับทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรมทางวิชาการ หนังสือ และผลงานทางด้านศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา โบราณคดี ศิลปะตะวันออก มนุษยวิทยา ภูมิศาสตร์และการท่องเที่ยว การเมือง พจนานุกรม หนังสือไวยากรณ์ภาษาต่าง ๆ กิตติสารวิกิ คู่มือท่องเที่ยวสำหรับเก็บหนังสือโบราณ สมุดข่อย ตลอดจนสิ่งหนังสือภาษาต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก¹ นอกจากนี้ยังได้รับหนังสือ

¹ กรมสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด..., หน้า 47-48.

ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสาร และหนังสือพิมพ์ ลงวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2465
ซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับหอพระสมุด 2 มาตรา คือ

มาตรา 15 ภายในหนึ่งสัปดาห์ นับแต่วันพิมพ์เสร็จ ให้ผู้พิมพ์ส่งสมุด หรือเอกสารที่พิมพ์ในกรุงเทพมหานครฉบับไปยังหอพระสมุดแห่งพระนคร โดยไม่คิดมูลค่าถ้าพิมพ์ในกรุงเทพฯ และถ้าพิมพ์ในหัวเมืองให้ส่งไปยังสมุหเทศาภิบาลมณฑล และให้สมุหเทศาภิบาลจัดส่งเข้ามายังหอพระสมุดแห่งพระนครที่กรุงเทพฯ

เจ้าพนักงานต้องออกไปรับสมุดหรือเอกสารให้แก่ผู้พิมพ์แลสมุดเอกสารนั้นให้
เก็บไว้ในที่เก็บหนังสือในหอพระสมุดแห่งพระนคร

มาตรา 28 ผู้พิมพ์คนใดไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ว่าด้วยการส่ง
สมุดเอกสาร หรือ หนังสือพิมพ์ที่ตนได้พิมพ์ขึ้นให้แก่หอพระสมุดแห่งพระนครก็ดี หรือ แก่
สมุหเทศาภิบาลมณฑลก็ดี ท่านว่ามีความผิดต้องระวางโทษ

1. ในเรื่องสมุดหรือเอกสาร ปรับไม่เกินสองร้อยบาท
2. ในเรื่องหนังสือพิมพ์ปรับไม่เกินยี่สิบบาท

ทุกคราวที่ละเลยไม่ส่งฉบับที่ออกใหม่ แต่ภายในหนึ่งปีจากวันที่กระทำผิด
คราวก่อน ใดละเลยไม่ส่งอีกไซ้ ผู้กระทำผิดต้องระวางโทษตามที่ได้กระทำในคราว
ก่อนเป็นทวีคูณ¹ ด้วยพระราชบัญญัตินี้หอพระสมุดฯ จึงได้รับหนังสือที่เจ้าของถวาย
เป็นค่าภาคหอพระสมุด ร้อยละ 20 ของจำนวนที่พิมพ์ ซึ่งในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอำนวยการหอสมุดควชิรญาณสำหรับพระนครอยู่

¹ "พระราชบัญญัติว่าด้วยเอกสารและหนังสือพิมพ์," ราชกิจจานุเบกษา 39

ปรากฏว่ามีหนังสือต่าง ๆ อยู่ในหอพระสมุดถึง 274,664 เล่ม¹ หนังสือเหล่านี้ได้จัด
แบ่งเป็น 3 แผนก คือ แผนกพระพุทธศาสนา แผนกหนังสือไทย และแผนกหนังสือต่างประเทศ

การจัดหอพระสมุดได้จัดเก็บหนังสือที่จารลงในใบลาน สมุดข่อย ศิลาจารึก
ตลอดจนรูปภาพต่าง ๆ และหนังสือตัวพิมพ์รวมไว้ในที่แห่งเดียวกัน แต่ต่อมาเมื่อวันที่
29 มกราคม พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานหนังสือ
ส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยหนังสือทั้งหมดให้
แก่อหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร² จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดหอพระสมุด
สำหรับพระนคร แยกเป็น 2 หอ คือ แยกหนังสือตัวเขียน คือ สมุดไทย หนังสือที่จารใน
ใบลาน ศิลาจารึก และตู้ลายรดน้ำไปเก็บรักษาไว้ ณ พระที่นั่งสิวิโมกขพิมาน ซึ่งอยู่
ในบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และคงเรียกชื่อหอสมุดที่เก็บหนังสือตัวเขียนนี้ว่า หอ-
พระสมุดวชิรญาณ ตามชื่อเดิมที่พระราชทานเมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 ส่วนหอสมุดที่ตั้งอยู่ที่ตึก
ถาวรวัตถุแต่เดิมนั้นคงเก็บรักษา และรวบรวมเฉพาะหนังสือฉบับพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษา
ต่างประเทศเท่านั้น หอสมุดนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้เรียกว่า หอพระสมุดวชิราวุธ ทั้งนี้เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว หอสมุดทั้ง 2 แห่งนี้รวมกันเรียกว่า หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร³

¹รวบรวมจากแฟ้มวารสารหอสมุดแห่งชาติประจำห้องวารสารหอสมุดแห่งชาติ
ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้รวบรวม.

²สมุดมัจจุเทศ นำเที่ยวหอพระสมุดและพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร (พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472), หน้า 1.

³"ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา," ราชกิจจานุเบกษา 43 (25 เมษายน 2469)

การบริการผู้อ่าน หอพระสมุดฯ สำหรับพระนคร ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไป
เข้าอ่านหนังสือและขอตรวจสอหนังสือต่าง ๆ ได้ตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึง 17.00 น.
ทุกวัน เว้นวันจันทร์และวันหยุดราชการ ผู้ที่มาอ่านหนังสือไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใด ๆ
ทั้งสิ้น บริการที่หอพระสมุดฯ จัดให้แก่ประชาชนทั่วไป ที่สำคัญได้แก่

1. การทำบัตรรายการและการจัดหนังสือ จากพระราชบัญญัติว่าด้วยเอกสาร
ทำให้หอพระสมุดฯ ได้รับหนังสือเป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีผู้ถวายให้หอพระสมุดฯ และ
มีการแลกเปลี่ยนหนังสือกับนานาประเทศ ดังนั้นการจัดหมวดหมู่หนังสือซึ่งแต่เดิมแบ่งออก
เป็นแผนกหนังสือพุทธศาสนา หนังสือภาษาไทย และหนังสือภาษาต่างประเทศจึงไม่เหมาะ-
สม หอพระสมุดฯ จึงคิดวิธีจัดหมวดหมู่หนังสือเพื่ออำนวยความสะดวกในการค้นหาหนังสือ
ให้แก่ประชาชนใหม่ โดยแบ่งเป็น 3 แผนก คือ แผนกหนังสือต่างประเทศ แผนกหนังสือ
สมุดพิมพ์ และแผนกหนังสือตัวเขียน¹ นอกจากการจัดหมวดหมู่หนังสือเพื่ออำนวยความสะดวก
สะดวกให้แก่ผู้อ่านแล้ว หอพระสมุดฯ ยังได้จัดทำบัตรรายการ หรือบัญชีรายชื่อหนังสือ
ที่มีอยู่ในหอพระสมุดฯ โดยพิมพ์ให้ผู้อ่านได้ทราบว่าหอพระสมุดฯ มีหนังสืออะไรบ้าง และ
จัดทำครุขันธ์ค้นเรื่อง ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า "การทำบัญชีหนังสือ" เพื่ออำนวยความสะดวก
สะดวกให้แก่ผู้ที่ต้องการศึกษาและค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ด้วย นับว่าหอพระสมุดฯ ได้
จัดบริการที่ทันสมัยและถูกต้องตามหลักสากลทางวิชาบรรณารักษศาสตร์² บริการให้แก่ผู้อ่าน
ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

2. การจัดพิมพ์บรรณานุกรม ได้เริ่มจัดพิมพ์บรรณานุกรมขึ้นในสมัยพระเจ้า
บรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดฯ สำหรับพระนคร

¹ รายงานหอพระสมุดฯ ชีวญาณสำหรับพระนคร พ.ศ. 2461-2467 (พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ม.ป.ป.), หน้า 18-19.

² แมนมาส ชาลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2509),
หน้า 40-43.

โดยทรงให้เริ่มทำบัญชีเรื่องหนังสือที่มีอยู่ในหอพระสมุดฯ ให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย แต่ยังไม่ทันเสร็จก็สิ้นพระชนม์ก่อน สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกต่อมา ก็ได้ทรงจัดทำบรรณานุกรมสืบมา หนังสือบรรณานุกรมเล่มแรกของหอพระสมุดฯ คือ "บัญชีเรื่องหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ ภาคที่ 1 แผนกบัญชี พ.ศ. 2459"¹ เป็นหนังสือที่มีความยาว 103 หน้า

3. การจัดห้องอ่านหนังสือ หอพระสมุดฯ ได้จัดห้องอ่านหนังสือให้ประชาชนทั่วไปเข้าอ่านหนังสือได้โดยไม่ต้องเสียค่าบำรุงเป็นสมาชิก เมื่อแรกเปิด หอพระสมุดฯ อนุญาตให้ยืมหนังสือไปอ่านที่บ้านได้ ต่อมาปรากฏว่าหนังสือสูญหายมาก จึงงดไม่ให้ยืมหนังสือฉบับที่หายากไปบ้าน แต่ให้ยืมอ่านที่หอพระสมุดฯ เท่านั้น นอกจากหนังสือเล่มแล้ว หอพระสมุดฯ ยังได้เปิดห้องอ่านหนังสือพิมพ์รายวันและนิตยสารไทยและต่างประเทศไว้บริการผู้อ่านอีกห้องหนึ่งด้วย

นอกจากการเปิดให้ใช้หนังสือ นิตยสาร และหนังสือพิมพ์ภายในหอพระสมุดฯ แล้ว หอพระสมุดฯ ยังได้จัดกิจการอื่นเป็นการส่งเสริมการอ่านด้วยการจัดพิมพ์หนังสือแจกและจำหน่ายให้แก่ประชาชนทั่วไปในราคาอันสมควร และทำการชำระหนังสือโดยการตรวจสอบและวินิจฉัยถึงเนื้อความและถ้อยคำในหนังสือเก่า เพื่อเผยแพร่ความรู้และวิชาต่าง ๆ ให้ผู้อ่านได้อ่านหนังสือที่ถูกต้องที่สุดอีกด้วย นอกจากนี้ยังได้เปิดหอพระสมุดฯ เป็นบริการพิเศษให้แก่พระภิกษุสามเณร เข้าชมในเทศกาลเข้าพรรษาเป็นการประจำปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 และได้จัดพิมพ์หนังสือ "คำกลอนบรรยายธรรมเทียบด้วย กข." เป็นของถวายพระภิกษุสามเณรที่มาชมหอพระสมุดฯ ด้วย²

¹บัญชีเรื่องหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ ภาคที่ 3 แผนกบัญชี พ.ศ. 2459 (หน้า 1).

²"คำนำ" ใน คำกลอนบรรยายธรรมเทียบด้วย กข. (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464).

นับว่าหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้ทำประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่ชาติบ้านเมืองในด้านการส่งเสริมการอ่านหนังสือ และเป็นศูนย์กลางการศึกษาของประชาชน โดยแท้จริง

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เดิมอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาใน พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาราชบัณฑิตยสภาขึ้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้หอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้นอยู่กับการราชบัณฑิตยสภา¹ ครั้นถึง พ.ศ. 2477 ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้น และได้โอนงานของราชบัณฑิตยสภาให้กรมศิลปากร หอพระสมุดสำหรับพระนครจึงขึ้นอยู่กับการศิลปากร และได้เปลี่ยนชื่อจาก "หอพระสมุดสำหรับพระนคร" เป็น "หอสมุดแห่งชาติ"²

เมื่อ พ.ศ. 2490 หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พระทายาทสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมอบหนังสือ เอกสารและเครื่องใช้ ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพให้แก่รัฐบาล เป็นหนังสือภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ประมาณ 7,000 เล่ม รัฐบาลจึงได้สร้างอาคารขึ้นอีกหลังหนึ่งที่คานหอพระสมุดวชิรญาณ โดยจัดเป็นหอสมุดอนุสรณ์และขนานนามว่า หอสมุดดำรงราชานุภาพ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ หอสมุดนี้เป็นห้องสมุดที่มีหนังสือเกี่ยวกับประเทศไทย หนังสือสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการเดินทาง หนังสือประวัติศาสตร์ไทย หนังสือประวัติศาสตร์ศิลปะ และการเมืองของจีน หนังสือเกี่ยวกับศาสนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษ เป็นคำแปลคัมภีร์ภาษาบาลี

¹ "ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา," ราชกิจจานุเบกษา 43 (25 เมษายน 2469) : 102-104.

² Thailand. The National Library, The National Library of Thailand Bangkok, 1958. p.3.

หนังสือตำรา และพจนานุกรม หนังสือเหล่านี้ได้จัดแยกประเภท จัดทำบัตรรายการ¹ และจัดบริการการอ่านให้แก่ประชาชนทั่วไป ด้วยการ เปิดให้ประชาชนได้ยืมหนังสือ เอกสาร และรูปภาพอ่านและศึกษาภายในหอสมุด แต่ไม่อนุญาตให้ยืมหนังสือออกไปอ่านภายนอกหอสมุด ดังนั้นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบันจึงประกอบไปด้วยตึกหอสมุดต่าง ๆ คือ หอพระสมุดวชิราวุธ หอพระสมุดวชิรญาณ และหอสมุดคำวรางราชานุภาพ²

หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน

อาคารหลังใหม่ของหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน ตั้งอยู่ ณ บริเวณท่าอากาศยาน ริมถนนสามเสน ด้านทิศตะวันตก พระนคร มีเนื้อที่ประมาณ 17 ไร่ (หรือประมาณ 16,000 ตารางเมตร) เป็นที่ดินราชพัสดุ กระทรวงศึกษาธิการได้มอบให้ตามโครงการปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติของกรมศิลปากร

การที่กรมศิลปากรต้องปรับปรุงเร่งรัดจัดสร้างหอสมุดแห่งชาติขึ้นใหม่ ก็สืบเนื่องมาจากอาคารหอสมุดแห่งชาติเดิม ริมถนนหน้าพระธาตุคับแคบและแออัด เพราะจำนวนหนังสือ และนักศึกษาระชาชน ผู้สนใจที่เข้าค้นคว้ามามีจำนวนมากขึ้น ตัวอาคารซึ่งสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2459 ขยายออกอีกไม่ได้ และไม่สามารถปรับปรุงให้ถูกต้องตามหลักวิชา เพราะวัตถุประสงค์ที่สร้างอาคารแห่งนี้ขึ้นในสมัยนั้น สร้างขึ้นเพื่อใช้ในงานพระเมรุ-สนามหลวง ไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหอสมุดโดยเฉพาะ แต่ได้จัดขึ้นใช้เป็นหอสมุดแห่งชาติในภายหลัง กรมศิลปากรจึงเห็นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้มีอาคารหอสมุดแห่งชาติ

¹ ชูศรี สาทร, ยูแปล, "รายงานฉบับร่างองค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ โครงการร่วมมือในกิจกรรมของประเทศภาคี หอสมุดแห่งชาติและพัฒนากิจการห้องสมุดและฝึกอบรมในประเทศไทย โดย มอริส เอ. เกลแฟนด์," ศิลปากร 4 (พฤษภาคม 2505) : 29.

² แม่นมาศ ชาลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 82.

อันกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ ประกอบกับองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ โคสัง คร.มอริส เอ. เกลแฟนต์ ผู้เชี่ยวชาญในค่านห้องสมุด มาให้คำแนะนำการปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งได้ให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์สำหรับปรับปรุงกิจการของหอสมุดแห่งชาติมาก¹ ในการนี้รัฐบาลสมัย ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้อนุมัติที่คืนกระทรวงศึกษาธิการที่ท่าวาสุกรี 17 ไร่² และเริ่มดำเนินการก่อสร้างอาคาร เฉพาะส่วนที่เป็นหอสมุดแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2506 ถึงพ.ศ. 2508 อาคารจึงเสร็จ รวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้นเป็นเงิน 23,900,000 บาท และได้ทำพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2509 โดย ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นประธาน

อาคารหอสมุดแห่งชาติหลังใหม่เป็นอาคารเอกเทศ ทรงไทย มี 5 ชั้น เป็นส่วนหอสมุดสูง 5 ชั้น ส่วนห้องประชุมสูง 4 ชั้น ภายในอาคารแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ทำงาน อยู่ทางคานใต้ซึ่งเป็นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ งานจัดหาหนังสือ งานจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการ งานซ่อมบูรณะหนังสือ และงานธุรการ ส่วนหอสมุดหรือส่วนสำหรับบริการการอ่าน อยู่ถัดจากส่วนที่ทำงาน เป็นที่เก็บหนังสือและห้องอ่านหนังสือและส่วนห้องประชุม ซึ่งแบ่งเป็น 4 ชั้น คือ ชั้นล่างเป็นห้องประชุม ชั้นที่ 2 เป็นห้องแสดงจัดนิทรรศการต่าง ๆ ชั้นที่ 3 เป็นห้องสมุดพระมงกุฎเกล้าฯ เก็บหนังสือหายาก และชั้นที่ 4 เป็นที่เก็บหนังสือพิมพ์และวารสารที่เย็บเล่มแล้ว หอสมุดแห่งชาติหลังใหม่สามารถเก็บหนังสือได้ประมาณ 700,000 เล่ม และมีที่นั่งอ่านหนังสือ 600 ที่นั่ง

¹คู่มือที่ 1 หน้า 4.

²พิธีเปิดพิธีกับสถานที่หอสมุดแห่งชาติ และโรงละครแห่งชาติ ฯลฯ, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญ อยู่ในธรรม ณ.วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 13 พฤศจิกายน 2517 (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดกวีพร, 2517), หน้า 135 -

การแบ่งหน่วยงานของหอสมุดแห่งชาติ

ปัจจุบันหอสมุดแห่งชาติมีฐานะเป็นกองหอสมุดแห่งชาติในสังกัดกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ¹ ทำหน้าที่ตามนโยบายที่กำหนดไว้ คือ จัดหาหนังสือ เอกสาร ต่าง ๆ มาไว้ในหอสมุดให้มากที่สุด จัดหาคนที่มีความรู้ ความสามารถดีมาดำเนินงาน และให้บริการแก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชน ผู้มาใช้บริการอย่างกว้างขวาง สะดวก และรวดเร็ว² หอสมุดแห่งชาติจัดแบ่งหน่วยงานภายในกองออกเป็น 10 งาน คือ งานธุรการ งานจัดหาหนังสือ งานจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการ งานบริการหนังสือ งานบริการหนังสือพิมพ์และวารสาร งานบริการหนังสือภาษาโบราณ งานกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน โสตทัศนศึกษา งานไมโครฟิล์ม งานซ่อมบูรณะหนังสือ และงานหอสมุดแห่งชาติสาขา³ ตั้งผังแสดงการแบ่งแยกงานของกองหอสมุดแห่งชาติ

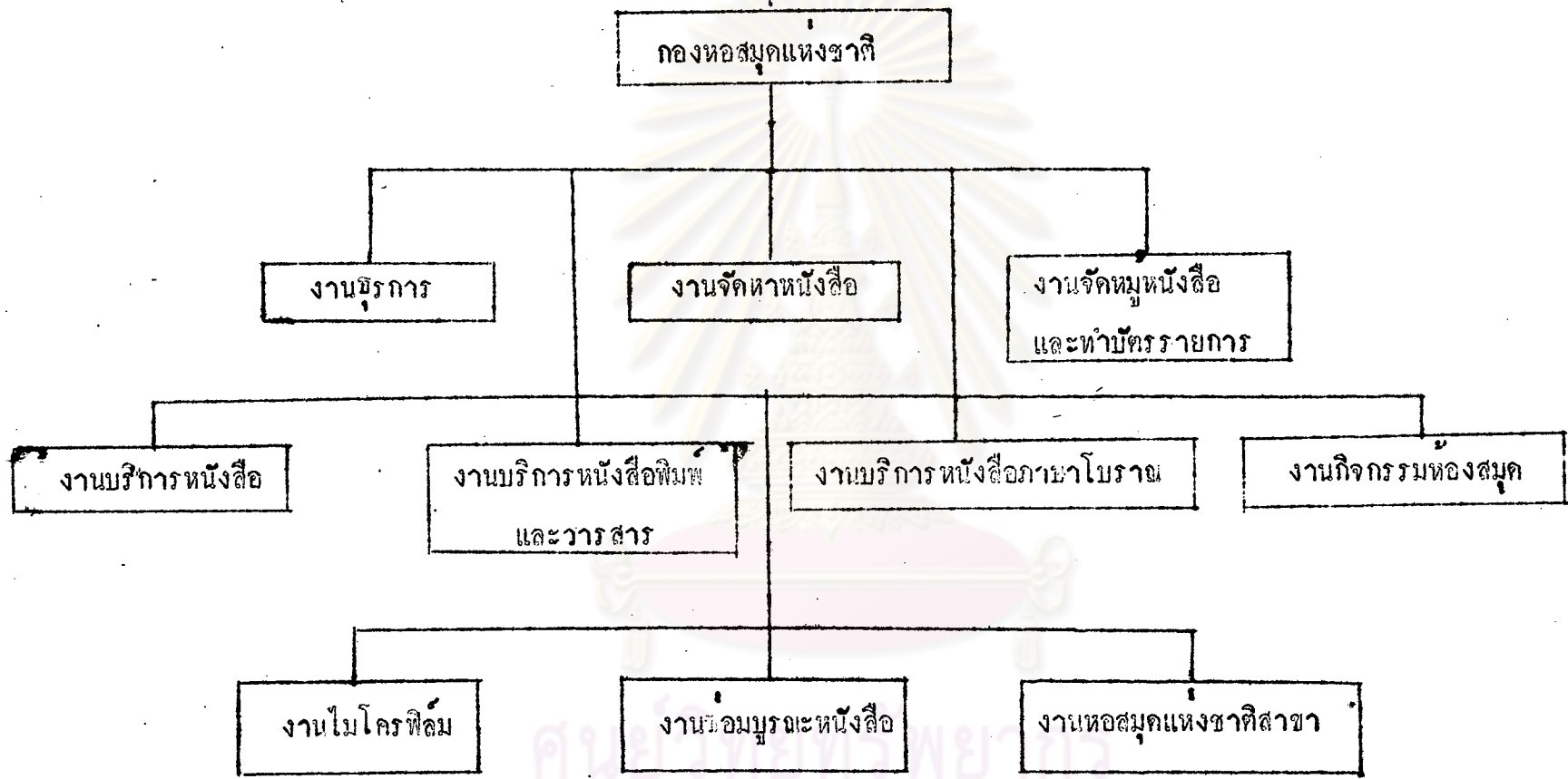
ศูนย์วิทยทรัพยากร
 ภาควิชาการมัธยมศึกษา

¹ แม่นมาศ ขวลิต และสิรินทร์ ชวงโชติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์, หน้า 95.

² พิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และโรงละครแห่งชาติ, หน้า 150.

³ หอสมุดแห่งชาติ, คำชี้แจงหน้าที่ งบประมาณ และปริมาณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, หน้า 1-4.

แผนผังการแบ่งแยกงานของกองหอสมุดแห่งชาติ

ศูนย์บริการทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดแห่งชาติได้รับงบประมาณจากรัฐบาลเป็นประจำ โดยผ่านทางกระทรวงศึกษาธิการ ในปีงบประมาณ 2519 ได้รับงบประมาณจากรัฐบาล เป็นจำนวนเงิน 8,171,400 บาท ส่วนในปีงบประมาณ 2520 ได้รับงบประมาณเพิ่มขึ้นจากปีงบประมาณ 2519 เป็น 8,327,400 บาท¹ และมีจำนวนบุคลากรรวมทั้งสิ้น 154 คน²

วัสดุการอ่านในหอสมุดแห่งชาติ

วัสดุในการอ่านของหอสมุดแห่งชาติครอบคลุมทุกสาขาวิชา ปัจจุบันมีหนังสือทั้งหมดประมาณ 1,235,911 เล่ม กล่าวคือ เป็นหนังสือตัวพิมพ์ประมาณ 1,089,347 เล่ม และหนังสือตัวเขียน ซึ่งได้แก่ สมุดข่อย ใบลาน กระดาษขาว กระดาษสา สมุดฝรั่ง และคิลจารึกประมาณ 146,564 เล่ม³ นอกจากหนังสือก็มีนิตยสาร อนุสาร หนังสืออ้างอิง สิ่งพิมพ์อื่น ๆ และสื่อทัศนวัสดุต่าง ๆ เช่น ไมโครฟิล์ม สไลด์ ฟิล์มสตริป แผ่นเสียง ภาพชนิดต่าง ๆ เทปบันทึกเสียง แผนที่ วัสดุพิพิธภัณฑ์ เช่น เหรียญตรา เหรียญกษาปณ์ เอกสารทางราชการ และบันทึกเรื่องราวของหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์⁴ หนังสือของหอสมุดแห่งชาติส่วนใหญ่ได้มาโดยวิธี

¹ หอสมุดแห่งชาติ, แบบแสดงสถิติปริมาณงานเปรียบเทียบสามปี (ปีงบประมาณ 2518-2520) ของกองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 1.

² หอสมุดแห่งชาติ, จำนวนอัตรากำลังของกองหอสมุดแห่งชาติ (สำรวจ 14 ธันวาคม 2519), หน้า 1-2.

³ กองหอสมุดแห่งชาติ, งานธุรการ, สถิติจำนวนหนังสือประจำปีงบประมาณ 2519.

⁴ แม่นมาศ ขวสิต และสิรินทร์ ช่างโชติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์, หน้า 70-71.

1. ชื่อ ชื่อค่ายเงินงบประมาณของหอสมุด หอสมุดแห่งชาติพยายามรวบรวมสื่อความคิดเห็นทุกชนิดเท่าที่มีการผลิตขึ้นในโลก แต่เนื่องจากหอสมุดแห่งชาติมีงบประมาณน้อย จึงไม่สามารถรวบรวมสื่อทุกชนิดได้ ปัจจุบันหอสมุดแห่งชาติจึงเลือกซื้อเฉพาะหนังสือที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทย ซึ่งเขียนโดยคนไทยและเขียนโดยชาวต่างประเทศ นอกจากนี้หอสมุดแห่งชาติยังได้จัดซื้อตามความเรียกร้องของผู้อ่าน และดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลในปัจจุบัน กล่าวคือ ปัจจุบันรัฐบาลไทยมีนโยบายเน้นหนักไปในด้านการส่งเสริมทางเกษตรกรรม เพื่อให้สอดคล้องและเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล หอสมุดแห่งชาติก็ได้จัดหาหนังสือทางด้านเกษตรกรรมให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น¹

2. จากพระราชบัญญัติการพิมพ์ที่กำหนดไว้ว่า ผู้พิมพ์หนังสือทุกชนิดในประเทศไทย ต้องส่งหนังสือแต่ละเล่มที่จัดพิมพ์ครั้งละ 2 ฉบับให้แก่หอสมุดแห่งชาติ

3. การแลกเปลี่ยน หอสมุดแห่งชาติได้ทำการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับสถาบันห้องสมุด และสมาคมต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศรวมทั้งสิ้น 63 แห่ง เช่น องค์การสหประชาชาติ หอสมุดของสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ฟิลิปินส์ เกาหลี สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ฯลฯ โดยทำความตกลงระหว่างรัฐบาลทำการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน สิ่งพิมพ์ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน ได้แก่ สิ่งพิมพ์รัฐบาลปัจจุบันที่พิมพ์แพร่หลาย เช่น วารสารรัฐสภาสาร วารสารศิลปากร วารสารการประมง วารสารกลีกร² เป็นต้น นอกจากการแลกเปลี่ยนกับสถาบันต่าง ๆ แล้ว หอสมุดแห่งชาติยังทำหน้าที่เป็นห้องสมุดรับฝากขององค์การสหประชาชาติด้วย

4. การบริจาคของผู้มีศรัทธามอบให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ

¹ สัมภาษณ์ ประพนธ์ ปัญญางาม, หัวหน้างานจัดหาหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ, 9 พฤษภาคม 2520.

² สัมภาษณ์ ประจักษ์ วัฒนานุกูลิทธิ, เจ้าหน้าที่บริหารทั่วไป 4 กองหอสมุดแห่งชาติ, 8 มิถุนายน 2520.

5. ได้รับจากรัฐบาล ได้แก่ สิ่งพิมพ์รัฐบาลของหน่วยราชการต่าง ๆ¹

หนังสือในหอสมุดแห่งชาติ ได้มีการจัดแยกหมู่ตามระบบทศนิยมของคิ้วอี้ (Dewey Decimal Classification System) ซึ่งแบ่งหนังสือออกเป็นประเภทใหญ่ 10 ประเภท แต่ละประเภทแบ่งหมู่ย่อยลงไปอีก และแต่ละหมู่ใช้ตัวเลขเป็นสัญลักษณ์แทน

เนื่องจากระบบทศนิยมของคิ้วอี้ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดหนังสือในหมวดศาสนา โดยเฉพาะหนังสือพุทธศาสนาและเรื่องอื่น ๆ ทางประเทศตะวันออก เพราะเลขหมู่ในระบบของคิ้วอี้มีมากไม่พอสำหรับหนังสือดังกล่าว บรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติจึงได้จัดทำเลขหมู่ขึ้นใหม่โดยละเอียดและครบถ้วนตามความต้องการ เลขหมู่ที่จัดทำขึ้นใหม่ ได้แก่ เลขหมู่หนังสือพุทธศาสนา เลขหมู่หนังสือประวัติศาสตร์ไทย เลขหมู่หนังสือภูมิศาสตร์และการท่องเที่ยวในประเทศ และเลขหมู่หนังสือเกี่ยวกับระเบียบบริหารราชการในประเทศไทย²

นอกจากการจัดหมวดหมู่หนังสือเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่านแล้ว หอสมุดแห่งชาติยังได้จัดทำบัตรรายการ อันได้แก่บัตรผู้แต่ง (Author Card) บัตรชื่อเรื่อง (Title Card) และบัตรเรื่อง (Subject Card) ไว้บริการแก่ผู้อ่านด้วย

บริการการอ่านของหอสมุดแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะหรือประเภทของหอสมุดแห่งชาติโดยทั่วไปแล้ว ปรากฏว่าหอสมุดแห่งชาติในแต่ละประเทศนั้นย่อมแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิวัฒนาการ วัตถุประสงค์ และหน้าที่ในการจัดตั้งหอสมุดของประเทศนั้น ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติใน

¹ สัมภาษณ์ ประพนอม ปัญญางาม, หัวหน้างานจัดหาหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ, 9 พฤษภาคม 2520.

² แมงมาส ขวลิขิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 65-68.

บางประเทศจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นเพียงห้องสมุดสำหรับใช้คนคว่ำวิชัยเท่านั้น ส่วนในบางประเทศนอกจากจะทำหน้าที่เป็นหอสมุดแห่งชาติแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัย ห้องสมุดประชาชน หรือเป็นห้องสมุดรัฐสภาด้วย ดังนั้นบริการที่หอสมุดแห่งชาติจัดขึ้น จึงแตกต่างกันตามลักษณะหน้าที่ และความรับผิดชอบของหอสมุดแห่งชาติในแต่ละประเภท

ในประเทศที่พัฒนาแล้ว บริการที่จัดให้แก่ผู้อ่าน โดยมากมักจะเน้นในการให้บริการเพื่อการค้นคว้าวิชัยเท่านั้น ผู้เข้าใช้จะต้องใช้หนังสือหรือวัสดุการอ่านเพื่อการค้นคว้าวิชัยโดยเฉพาะ ไม่อนุญาตให้ผู้ใช้ได้อ่านหนังสือเพื่อความบันเทิง ผู้เข้าใช้จะต้องขอบัตรอนุญาต และใช้บริการได้ภายในห้องอ่านหนังสือเท่านั้น จะยืมออกนอกหอสมุดไม่ได้ นอกจากนี้ผู้ใช้จะต้องมีอายุตามที่หอสมุดแห่งชาติกำหนดไว้ เช่น หอสมุดรัฐสภาอเมริกัน กำหนดให้ผู้ใช้มีอายุ 16 ปีขึ้นไปเท่านั้นที่จะเข้าใช้บริการของหอสมุดได้¹

ในประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศอินเดียและสิงคโปร์ โดยทั่วไปแล้วกิจการของห้องสมุดประชาชนยังเจริญไม่เต็มที่ ดังนั้นหอสมุดแห่งชาติจึงต้องทำหน้าที่เป็นห้องสมุดประชาชนควบคู่ไปด้วย บริการที่จัดขึ้นจึงมีทั้งบริการให้ยืมหนังสือ บริการตอบคำถาม บริการค้นคว้าวิชัย บริการสำหรับเด็ก และเด็กวัยรุ่น บริการบุคคลเฉพาะกลุ่ม บริการทางบรรณานุกรมแห่งชาติ บรรณานุกรมเฉพาะวิชา และบรรณานุกรมชนิดอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีบริการพิเศษอื่น ๆ เช่น การจัดนิทรรศการ การอภิปราย การจัดฉายภาพยนตร์ การปาฐกถา การเล่านิทาน และบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ บริการดังกล่าวจัดให้ประชาชนทั่วไปโดยไม่จำกัด อายุ เพศ อาชีพ เชื้อชาติ สถานภาพ และระดับการศึกษา

¹ สุทธิลักษณ์ อาพันธ์วงศ์, "บรรณารักษศาสตร์ภูมิหลัง," หน้า 45.

สำหรับประเทศไทย แม้ว่ากิจการของห้องสมุดประชาชนจะไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควรก็ตาม หอสมุดแห่งชาติไทยก็ยังคงทำหน้าที่เป็นหอสมุดแห่งชาติ ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นห้องสมุดประชาชนเหมือนกับหอสมุดแห่งชาติอินเดีย หรือ หอสมุดแห่งชาติสิงคโปร์ บริการที่หอสมุดแห่งชาติจัดขึ้น จึงเป็นเพียงหน้าที่รอง ซึ่งดูเหมือนว่าหอสมุดแห่งชาติได้ทำหน้าที่คล้ายห้องสมุดประชาชน เพราะปัจจุบันหอสมุดแห่งชาติให้บริการ คล้ายห้องสมุดประชาชน กล่าวคือ หอสมุดแห่งชาติเปิดบริการแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งไม่จำกัดเพศ อายุ อาชีพ และระดับการศึกษา อนุญาตให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือเพื่อค้นคว้าหาความรู้ เพื่อการศึกษา เพื่อประกอบกิจการค้นคว้าวิจัยและเพื่อความบันเทิง ผู้เข้าใช้จะต้องขอบัตรอนุญาตตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการ เข้ารับบริการในหอสมุดแห่งชาติ¹ และใช้บริการได้ภายในหอสมุดเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ยืมหนังสือออกนอกหอสมุด

การที่หอสมุดแห่งชาติจัดบริการคล้ายห้องสมุดประชาชน เพราะหอสมุดแห่งชาติต้องการเผยแพร่วัสดุการอ่านต่าง ๆ ให้ประชาชนทุกคนภายในชาติได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง และเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำในค่านบริการ สำหรับเป็นพื้นฐานและเป็นตัวอย่างในการจัดบริการของห้องสมุดประชาชนที่จะจัดให้มีขึ้นในโอกาสต่อไป²

บริการแก่ผู้อ่าน (Readers' service) หอสมุดแห่งชาติ เปิดบริการให้ประชาชนทั่วไปเข้าอ่านหนังสือได้ตั้งแต่เวลา 8.30 น. ถึง 20.30 น. ทุกวัน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ บริการวันละ 12 ชั่วโมง เว้นวันนักขัตฤกษ์ ผู้ที่มาอ่านหนังสือไม่ต้องเสียค่าบริการใด ๆ บริการที่หอสมุดแห่งชาติจัดให้แก่ประชาชนทั่วไปที่สำคัญได้แก่

¹คูในภาคผนวก

²สัมภาษณ์ สุภาพันธุ์ สุนทรณีย์, หัวหน้างานบริการหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ,

1. บริการห้องอ่านหนังสือ (Reading Room) หอสมุดแห่งชาติได้จัดห้องอ่านหนังสือบริการแก่ผู้อ่านรวมทั้งสิ้น 9 ห้อง¹ ห้องอ่านหนังสือแต่ละห้องจุหนังสือได้ประมาณ 15,000 เล่ม และมีที่นั่งอ่านสำหรับบริการแก่ผู้อ่านประมาณห้องละ 120 ที่นั่ง² ห้องอ่านหนังสือเหล่านี้ได้จัดไว้เป็นอย่างดี ดังนี้

ชั้นที่ 1 คานซ้ายมือ จัดเป็นห้องอ่านหนังสือทั่วไป (General Reading Room) หมายเลขประจำห้องคือ 111 ได้ใช้จุดสีขาวเป็นเครื่องหมายบนสันหนังสือของห้องนี้ทุกเล่ม หนังสือในห้องนี้เป็นหนังสือเกี่ยวกับภาษา วิทยาศาสตร์ทั่วไป วิชาเทคนิคต่าง ๆ ศิลปวรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ท่องเที่ยว ชีวประวัติ นวนิยาย รวมทั้งหนังสืออ้างอิงทั่วไป เช่น พจนานุกรม สารานุกรม หนังสือที่จัดหมู่แล้วจะวางอยู่รอบ ๆ ห้อง ผู้อ่านหยิบใช้เองได้ ส่วนทางคานตะวันตกทำเป็นชั้นครึ่งสำหรับเก็บหนังสือที่ยังไม่ได้จัดหมู่

คานขวามือ จัดเป็นห้องวารสารและหนังสือพิมพ์รายวัน (Serials Reading Room) มีวารสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ วารสารทั่ว ๆ ไป และวิชาการวารสารภาษาไทยที่เขียนเล่มแล้วบางส่วนก็เก็บอยู่ในห้องนี้ และใช้จุดสีแดงเป็นเครื่องหมายบนสันหนังสือหมายเลขประจำห้องนี้ คือ 112 ผู้ต้องการอ่านวารสารและหนังสือที่มีอยู่ในห้องนี้สามารถหยิบอ่านเองได้ ถ้าต้องการวารสารที่ล่วงแล้วหลายปี ขออ่านได้จากเจ้าหน้าที่ในห้องนั้น

ห้องโถงกลาง มีโต๊ะสำหรับทำบัตรขออ่านหนังสือในหอสมุด

¹ หอสมุดแห่งชาติ, คำชี้แจง หน้าที่ คุณภาพ และปริมาณของหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, หน้า 6.

² "New Building of the National Library of Thailand,"

ชั้นที่ 2 ค้านซ้ายมือ เป็นห้องอ่านหนังสือในหมวด ปรัชญา ศาสนา และ สังคมศาสตร์ (Religion Philosophy and Social Sciences) หมายเลข ประจำห้อง คือ 211 ไขจุคสีเหลืองเป็นเครื่องหมายประจำชั้นหนังสือ ในห้องนี้มีหนังสือ เกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งหมดนับตั้งแต่คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ภาษาบาลี ภาษาต่างประเทศ อื่น ๆ เช่น ภาษาพม่า สิงหล ฉบับแปลเป็นภาษาไทยซึ่งกรมการศาสนาจัดพิมพ์ขึ้น ซากค หนังสือเทศนา หนังสือสั่งสอนธรรมซึ่งเขียนในปัจจุบัน หนังสือภาษาสันสกฤต และหนังสือ เกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ นอกจากนี้ก็มีหนังสือทางปรัชญา หนังสือทางค่านิยมศาสตร์ เช่น กฎหมาย การปกครอง เอกสารของรัฐบาลต่าง ๆ เป็นต้น

ค้านขวามือ เป็นห้องอ่านหนังสือเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย (Asian Room) หมายเลขประจำห้อง คือ 212 ไขจุคสีเขียวบนชั้นหนังสือ มีหนังสือเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ ชีวประวัติ ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และนวนิยาย

ห้องโถงกลาง เป็นที่วางตู้บัตรรายการสำหรับคนหนังสือ และเป็นห้องทำงาน ของบรรณารักษ์งานบริการหนังสือ บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า

ชั้นที่ 3 ค้านซ้ายมือแบ่งเป็น 2 ห้อง คือห้องอนุমানราชชนซึ่งเก็บหนังสือที่ได้จาก ห้องสมุดส่วนหัวของพระยาอนุমানราชชนและห้องถ่ายทำสำเนาไมโครฟิล์มและสำเนาด้วยวิธีอื่น ๆ

ตรงกลางและค้านขวามือ เป็นห้องอ่านหนังสือเกี่ยวกับประเทศไทย (Thailandia) หมายเลขประจำห้องคือ 312 ไขจุคสีน้ำเงินเป็นเครื่องหมายบนชั้นหนังสือ มีหนังสือเกี่ยวกับประเทศไทยทั้งที่พิมพ์ในประเทศและต่างประเทศ เช่น ราชกิจจานุเบกษา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

ชั้นที่ 4 ค้านซ้ายมือ เป็นห้องเก็บหนังสือหายาก (Rare Book Room) หมายเลขประจำห้อง คือ 411 ไขจุคสีแดงบนชั้นหนังสือ ห้องนี้ติดเครื่องปรับอากาศ เพื่อช่วยรักษาหนังสือให้อยู่ในสภาพดี

ส่วนที่เหลือของชั้น 4 เป็นที่เก็บหนังสือพิมพ์ และวารสารภาษาต่างประเทศ ที่เย็บเล่ม และหนังสือที่เก่ามากที่ไม่ค่อยได้ใช้บริการ

ชั้นนี้ไม่อนุญาตให้ประชาชนทั่วไปขึ้นมาใช้ ถ้าต้องการหนังสือที่อยู่บนชั้นนี้
เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริการจะขึ้นมาหยิบลงไปให้

ชั้นที่ 5 เป็นที่เก็บหนังสือที่มีการใช้น้อย¹

ห้องอ่านหนังสือต่าง ๆ ดังกล่าว เปิดบริการให้ประชาชนเข้ามาศึกษาค้นคว้า
ตามเวลาที่กำหนด คือ

ห้องอ่านหนังสือทั่วไป เปิดบริการตั้งแต่เวลา 8.30 น. ถึง 20.30 น.

ห้องวารสาร เปิดบริการตั้งแต่เวลา 8.30 น. ถึง 20.30 น.

ห้องหนังสือศาสนาและ

ปรัชญา เปิดบริการตั้งแต่เวลา 8.30 น. ถึง 16.30 น.

ห้องเอเชีย เปิดบริการตั้งแต่เวลา 8.30 น. ถึง 16.30 น.

ห้องหนังสือเกี่ยวกับ

ประเทศไทย เปิดบริการตั้งแต่เวลา 8.30 น. ถึง 20.30 น.

2. บริการคานคั่นคว่ำวิจัย เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า การคั่นคว่ำวิจัยต่าง ๆ
ช่วยให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการ ทั้งยังช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคม² หอสมุด
แห่งชาติจึงมีบทบาทสำคัญในคานการวิจัย คั่นคว่ำต่าง ๆ เพราะปกติหอสมุดแห่งชาติมี
หนังสือและสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ ที่สามารถช่วยการวิจัยของบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในสถานศึกษา
หรือในหน่วยงานที่ไม่มีห้องสมุด ตลอดจนบุคคลที่ทำการวิจัยที่อยู่ในมหาวิทยาลัย หรือ
หน่วยราชการที่มีบริการห้องสมุด แต่ยังคงต้องการหลักฐานจากหนังสืออื่น ๆ ที่ห้องสมุดของ
คนไม่มี ในปัจจุบันหอสมุดแห่งชาติได้เน้นบริการทางคานคั่นคว่ำวิจัย จึงไม่อนุญาตให้
ผู้อ่านยืมหนังสือออกไปใช้นอกหอสมุด เพราะถือว่าวิทยากรต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ประชาชน

¹รวบรวมจากแฟ้มวารสารหอสมุดแห่งชาติประจำห้องวารสารหอสมุดแห่งชาติ
ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้รวบรวม.

²แมนมาส ขวลิตและสิรินทร์ ชวงโชติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์, หน้า 11.

ทุกคนควรได้รับบริการอย่างทั่วถึงกัน และได้ - จัดทำรายชื่อนั่งหนังสือ จัดทำครรชนนี้
คนเรื่องในวารสารและหนังสือและบริการจัดทำบรรณานุกรมเฉพาะวิชา บริการให้แก่ผู้ใช้

3. บริการตอบคำถาม หรือบริการขอสนเทศ (Reference service; information Service) ให้บริการตอบคำถามทั้งทางจดหมาย ทางโทรศัพท์ และ
ถามด้วยตนเองในหอสมุดแห่งชาติ บริการตอบคำถามหมายรวมถึงการช่วยผู้อ่านในหอสมุด
แห่งชาติ การแนะนำการใช้หอสมุดแก่บุคคลและบุคคลเฉพาะกลุ่ม การนำชมหอสมุดแห่ง-
ชาติ การแนะนำวิธีการใช้บัตรรายการ การให้บริการค้นหาหนังสือและแนะนำการค้นหา
หนังสือตลอดจนเอกสารต่าง ๆ และบริการรวบรวมบรรณานุกรมและครรชนนี้คนเรื่องใน
หนังสือ หอสมุดแห่งชาติจัดบริการอ้างอิงให้แก่หน่วยราชการ หอสมุด สถาบันต่าง ๆ
นักศึกษาและนักวิจัยทั่วประเทศ¹ ปีหนึ่ง ๆ จะได้รับคำถามทั้งทางโทรศัพท์ จดหมาย และ
ที่หอสมุดแห่งชาติเฉพาะคำถามที่ไม่ซ้ำกับประมาณ 54,210 คำถาม²

4. บริการทางบรรณานุกรมแห่งชาติ (National Bibliography)
งานนี้ได้ริเริ่มจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508³ แต่ได้ดำเนินการอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. 2514
โครงการแรกที่จัดทำ คือ การรวบรวมรายชื่อนั่งหนังสือที่ตีพิมพ์ในประเทศไทย ระหว่าง
พ.ศ. 2505 ถึง พ.ศ. 2510 ซึ่งขณะนั้นเสร็จสมบูรณ์และจัดพิมพ์เป็นเล่มแล้ว โครงการ
นี้เป็นโครงการจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติย้อนหลัง คือ หนังสือที่ตีพิมพ์ก่อน พ.ศ. 2519
จะจัดทำย้อนหลังเป็นช่วง ช่วงละ 6 ปี ส่วนหนังสือที่ตีพิมพ์หลัง พ.ศ. 2519 จะจัดทำ
เป็นบรรณานุกรมแห่งชาติ โดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ซึ่งปัจจุบันได้เริ่มดำเนินการและ

¹ คุ้มภรณ์ สุภาพันธุ์ สุนทรธณี, หัวหน้าบริการหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ,
1 พฤษภาคม 2520.

² หอสมุดแห่งชาติ, แบบแสดงสถิติปริมาณงานเปรียบเทียบสามปีของ กองหอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 6.

³ แม้นมาส ชวลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 68-69.

อยู่ในระหว่างการจัดทำ¹ แม้ว่าหอสมุดแห่งชาติจะเล็งเห็นถึงความสำคัญของบรรณานุกรมแห่งชาติ และพยายามรวบรวมรายชื่อสิ่งพิมพ์ที่ผลิตขึ้นในประเทศไทย เพื่อจัดทำเป็น การทางคานบรรณานุกรมแห่งชาติตลอดมา แต่ก็ไม่สามารถจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ ที่สมบูรณ์ได้ ก็เนื่องมาจาก ปัญหาของพระราชบัญญัติการพิมพ์ ซึ่งผู้พิมพ์ต้องส่งสิ่งพิมพ์ ให้หอสมุดแห่งชาติ 2 ฉบับนั้น ไม่รวมถึงสิ่งพิมพ์รัฐบาลและหนังสือพิมพ์แจกไว้ด้วย และ ไม่มีผู้ปฏิบัติตาม² เจ้าหน้าที่ที่จัดทำมีจำนวนน้อย ค่าพิมพ์สูง การติดต่อไม่สะดวก หนังสือที่พิมพ์ออกแต่ละปีมีจำนวนน้อย มาตรฐานการจัดพิมพ์ต่ำและขาดนโยบายในการ จำหน่าย ตลอดจนไม่มีหน่วยงานกลางรับผิดชอบในเรื่องบรรณานุกรม³

นอกจากการจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติแล้ว หอสมุดแห่งชาติยังได้จัดทำบรร-
ณานุกรมเฉพาะวิชา บรรณานุกรมหนังสือภาษาต่างประเทศ บรรณานุกรมหนังสือทั่วไป
บรรณานุกรมสิ่งพิมพ์รัฐบาล⁴ และบรรณานุกรมผู้แต่งที่มีชื่อเสียง⁵ บริการแก่ผู้ใช้ด้วย

¹ สัมภาษณ์ สุภาพันธุ์ สุนทรมณี, หัวหน้างานบริการหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ,
1 พฤษภาคม 2520.

² Suthilak Ambhanwong, "Bibliographical Control in Thailand," International Library Review 4 (April 1972) : 168.

³ Songvit Kaesri, Bibliographic Services and Control in Thailand. Paper Presented at the Conference on Universal Bibliographical Control in Southeast Asia Regional English Language Centre, Singapore, 22-23 February, 1975. Singapore, 1975.

⁴ สัมภาษณ์ สุภาพันธุ์ สุนทรมณี, หัวหน้างานบริการหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ,
1 พฤษภาคม 2520.

⁵ แม้นมาศ ขวลิต และสิรินทร์ ช่างโชติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์, หน้า 69.

5. บริการไมโครฟิล์ม (Microfilm Services) หอสมุดแห่งชาติได้จัดบริการถ่ายทำไมโครฟิล์มหนังสือโบราณที่หายาก คือหนังสืออักษรรูปร่างออกจำหน่าย และรับทำสำเนาไมโครฟิล์ม ถ่ายไมโครฟิล์มขยายหนังสือที่ถ่ายด้วยฟิล์มลงในกระดาษ และจำลองรูปหรือหนังสือขนาดเท่าของจริงบริการให้แก่กองการของรัฐบาล องค์การของเอกชน และประชาชนทั่วไปที่ต้องการสำเนา รวมทั้งให้บริการอ่านไมโครฟิล์มแก่ประชาชน¹ นอกจากบริการไมโครฟิล์มแล้ว หอสมุดแห่งชาติยังได้จัดบริการถ่ายทำสำเนาเอกสารให้แก่ประชาชนด้วย

6. บริการพิเศษ หอสมุดแห่งชาติได้จัดให้มีบริการแปล เรียบเรียง และจัดพิมพ์หนังสือเก่า จารึก ออกเผยแพร่เป็นบริการพิเศษเพราะหนังสือที่หอสมุดแห่งชาติได้รวบรวมไว้แต่แรกเป็นฉบับที่เขียนด้วยมือ ซึ่งได้แก่ สมุดข่อย หรือ สมุดไทย เพื่อให้ผู้อ่านได้มีหนังสือไว้เป็นของตนเองและให้หนังสือเหล่านี้เป็นที่แพร่หลาย หอสมุดแห่งชาติจึงได้ตรวจทานค้นฉบับสมุดไทย และจัดพิมพ์เป็นเล่ม ซึ่งผู้จัดพิมพ์จะต้องจัดส่งหนังสือที่พิมพ์แล้วจำนวน 20 ฉบับ ให้แก่หอสมุดแห่งชาติเป็นการตอบแทน นอกจากการพิมพ์หนังสือแล้ว หอสมุดแห่งชาติยังได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางบริการแจกจ่ายหนังสือให้แก่ประชาชนที่สนใจ และห้องสมุดทั่วประเทศ

นอกจากบริการที่จัดให้แก่ผู้อ่านดังกล่าวแล้ว หอสมุดแห่งชาติยังได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอ่านขึ้นอีกหลายอย่าง คือ การจัดนิทรรศการหนังสือในเรื่องที่น่าสนใจ และเหมาะสมสมัย การจัดปรากฏการณ์การฉายภาพยนตร์เพื่อทัศนศึกษา การจัดการบรรยาย การอภิปราย การจัดทำป้ายแจ้งเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับหนังสือ การให้บริการทางคานแผนเสียงและฟิล์มภาพยนตร์ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นได้ประชาสัมพันธ์และแจ้งให้ประชาชนทราบทางวิทยุ หนังสือพิมพ์ และปิดป้ายประกาศภายในหอสมุด² กิจกรรมเหล่านี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

² สมภาษณ์ สุภาพันธุ์ สุนทรมณี, หัวหน้างานบริการหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ,

จัดขึ้นทุกเดือน เดือนละประมาณ 4 ครั้ง¹ นอกจากนี้หอสมุดแห่งชาติยังได้จัดบริการให้
แก่ประชาชนตามจังหวัดต่าง ๆ โดยผ่านทางสาขาหอสมุด ซึ่งในพ.ศ.2485 ปรากฏว่า
มีสาขาหอสมุดแห่งชาติถึง 45 แห่ง² ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น
สาขาของหอสมุดในบางจังหวัดก็ได้ยุบรวมเข้ากับห้องสมุดประชาชน ในปัจจุบันสาขา
หอสมุดแห่งชาติมี 5 แห่ง คือ สาขาหอสมุดคำวราชานุภาพ สาขาหอสมุดที่นครศรีธรรม-
ราช สาขาหอสมุดที่เชียงใหม่ สาขาหอสมุดที่ลำพูน และสาขาหอสมุดที่อินทบุรี จังหวัด
สิงห์บุรี สาขาหอสมุดดังกล่าว ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าใช้หนังสือ และจัดให้บริการ
เพื่อช่วยในการอ่าน ตลอดจนจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อจูงใจให้ประชาชนเกิดความสนใจ
ในการอ่าน³

ความสำคัญของหอสมุดแห่งชาติต่อการอ่าน

ในประเทศที่เจริญแล้วทั่วโลก ต่างยอมรับกันว่า การอ่านหนังสือ เป็นการ
ศึกษาที่สำคัญที่สุดวิธีหนึ่ง เพราะเชื่อว่า การอ่านคือ การมีชีวิต (Reading is
Living) การอ่านเป็นสื่อกลางในการติดต่อของกระบวนการเรียนรู้ เป็นส่วนประกอบ
ที่จะขาดไม่ได้ของชีวิตในยุคปัจจุบัน และเป็นการศึกษาหาความรู้ที่เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด
ทั้งยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

¹ หอสมุดแห่งชาติ, คำชี้แจง หน้าที่ คุณภาพ และปริมาณ กองหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร, หน้า 6.

² แม้นมาส ชวลิต, ประวัติหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 50.

³ สัมภาษณ์ ไข่มุกข์ มิสินทะเลข, รองผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ, 22

การศึกษาในระดับต่าง ๆ เช่น การศึกษาในโรงเรียนมัธยม และมหาวิทยาลัย การอ่านจะทำให้ผู้อ่าน ซึ่งได้แก่ นักเรียน นิสิต นักศึกษา เป็นนักเรียน นิสิต นักศึกษาที่ดี เพราะมีความรอบรู้รอบตัวเฉลียวฉลาด มีแนวความคิดที่ดี สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง สามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายได้ดี เนื่องจากการค้นคว้ามาก อ่านมาก จึงสามารถสรรหาความรู้ที่ได้จากการอ่านมาใช้เป็นประโยชน์ เพื่อความสำเร็จในการศึกษาของตน ในการประกอบอาชีพ จะทำให้เป็นผู้ที่มีความสามารถในงานอาชีพทั้งที่เป็นงานส่วนตัว และงานที่ปฏิบัติอยู่ เพราะสามารถนำความรู้ที่ได้จากการอ่านไปปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เกี่ยวกับงานอาชีพของตนให้ดีขึ้นเสมอ สำหรับผู้อ่านที่พ้นการศึกษาในสถาบัน จะเป็นการศึกษาค้นคว้าตนเองตลอดชีวิต

ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการอ่านของนักเรียน นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญ พ่อค้าและประชาชนทั่วไปให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่ ห้องสมุด ปัจจุบันบทบาทของห้องสมุดในด้านความสัมพันธ์ระหว่างการอ่านและการศึกษา ได้เป็นที่ยอมรับกันมากขึ้น ห้องสมุดได้รับการยกย่องว่าเป็นสถานการศึกษาชั้นสูงสุด โดยเฉพาะห้องสมุดแห่งชาติ เพราะเป็นแหล่งเดียวที่มีการรวบรวมสะสมสรรพวิทยากรต่าง ๆ ที่มีบันทึกอยู่ในหนังสือ วารสาร จุลสาร สิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนวัสดุในสาขาวิชาต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ห้องสมุดแห่งชาติจึงมีความสำคัญสำหรับสังคมมากสามารถให้ความรู้ ช่วยขจัดปัญหาต่าง ๆ และช่วยส่งเสริมให้ประชาชนให้ไปสู่ความเป็นผู้อ่านที่ดี มีวิจรรณญาณในการเลือกหนังสืออ่านที่ดีมีคุณค่า